

**Кравченко Т.В.,**  
доктор пед. наук, старший  
науковий співробітник;

## **СТАН ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ДО ЕКОЛОГІЧНОГО ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ ЗВИЧАЇВ І ТРАДИЦІЙ**

***Анотація.** Розкрито важливість підготовки майбутніх учителів до екологічного виховання молодших школярів; представлено зміст і результати констатувального етапу експерименту, спрямованого на виявлення рівнів підготовленості студентів до екологічного виховання учнів початкової школи засобами українських звичаїв і традицій.*

***Ключові слова:** підготовка майбутнього вчителя, екологічне виховання, молодші школярі, українські народні звичаї і традиції.*

В умовах сучасних масштабів екологічних змін, які створюють реальну загрозу життю людей, на порядок денний висувається завдання виховання покоління, здатного охороняти і примножувати природне довкілля. З огляду на це, серед основних напрямів професійної підготовки майбутнього вчителя початкових класів актуалізується важливість екологічної освіти молодших школярів.

Згідно з Концепцією екологічної освіти України, екологічна освіта – це сукупність наступних компонентів: екологічні знання – екологічне мислення – екологічний світогляд – екологічна етика – екологічна культура.

За словами О. Савченко, екологічна освіта – це отримання знань за допомогою тих спеціалізованих предметів і дисциплін, що містять у назвах термін „екологія” і скеровані на вивчення живих істот із середовищем їх існування [3].

Г. Пустовіт розглядає екологічну освіту з в контексті філософської та психолого-педагогічної концепцій і визначає її як неперервний процес засвоєння учнями знань, цінностей і понять, спрямований на осмислення й оцінку взаємозв'язків між людьми, їхньою культурою та довкіллям, що забезпечує поступовий розвиток навичок прийняття екологічно доцільних рішень, а також засвоєння відповідних правил поведінки в довкіллі, формування здоров'язбережувальних навичок та вмінь [2].

Науковці, які звертаються до визначення особливостей екологічної освіти, наголошують на тому, що вона має спрямовуватися на виховання „людини сучасної та відповідальної, здатної творчо оволодівати знаннями, розвивати інтелектуальну культуру, мобільно реагувати на зміни навколишнього середовища, прогнозувати результати діяльності, робити відповідні узагальнення та висновки” [4, с.48]; не обмежується формуванням екологічних знань, а забезпечувати „формування екологічного мислення, свідомості, культури, активної позиції щодо захисту природного середовища” [1, с.25].

Аналіз праць С. Дербо, В. Крисаченко, М. Колесник, Ж. Масенко, Н. Пустовіт, Г. Пустовіта, С. Руського, Н. Сєдова, Ю. Шишкіної свідчить, що категоріальний апарат екологічної освіти (її мета, завдання, принципи положення) розробляються вітчизняною педагогічною наукою з урахуванням світових і національних суспільно-політичних процесів, які тісно пов’язані з життєвою необхідністю перебудови споживацького ставлення до природи та її ресурсів, спрямовані на формування у школярів якісно нового типу поведінки у навколишньому середовищі, що базується на відповідальності за її стан, умінні орієнтуватися у конкретній екологічній ситуації і знаходити доцільні шляхи подолання екологічної кризи.

Зауважимо, що в педагогіці наголошується не лише на екологічній освіті, а й на важливості екологічного виховання. Екологічне виховання покликане забезпечити молоде покоління знаннями про взаємозв’язок природи і суспільства, допомогти зрозуміти багатогранне значення природи для суспільства в цілому і кожної людини зокрема, сформувати розуміння того, що природа – це першооснова існування людини, а людина – частина природи, виховати свідоме добре ставлення до неї, почуття відповідальності за довкілля як національну і загальнолюдську цінність, розвивати творчу активність щодо охорони та перетворення довкілля, виховувати любов до рідної природи.

Визнаючи актуальність викладених вище поглядів на сутність екологічної освіти і виховання, зазначимо, що ефективність їх реалізації значною мірою залежить від якості підготовки до цього вчителя. На цьому, зокрема, наголошується

в працях О. Біди, О. Дорошко, які присвячені проблемі підготовки майбутніх учителів до екологічного виховання молодших школярів (зміст, завдання, форми і методи такої підготовки).

У підготовці майбутнього вчителя як цілеспрямованому двосторонньому процесі, кінцевою метою якого є формування знань і вмінь, необхідних для здійснення професійних дій, можна виокремити загальні і спеціальні властивостями, якими він має оволодіти для ефективного провадження професійно-педагогічної діяльності. У контексті заявленої нами проблеми актуалізується друга з названих позицій – оволодіння спеціальними властивостями, пов'язаними з екологічним вихованням молодших школярів засобами українських народних традицій, рівні сформованості яких виявлялися нами в процесі констатувального етапу експерименту.

Під час організації дослідно-експериментальної роботи ми виходили з того, що оцінювання наявних і визначення рівнів сформованих професійно-педагогічних якостей і властивостей щодо екологічного виховання молодших школярів встановлюється, супроводжується і закінчується педагогічною діагностикою, яка дає можливість визначити рівень суб'єктивної позиції студента, рівень інтересів і потреб у контексті проблеми, що розглядається.

Для того, щоб діагностувати та прогнозувати успішність підготовки майбутнього вчителя до екологічного виховання молодших школярів засобами українських народних звичаїв і традицій, нами було виокремлено в структурі його підготовленості до такої діяльності три взаємопов'язані компоненти: когнітивний, емоційно-мотиваційний, діяльнісно-практичний. З одного боку, ці компоненти враховували загальні параметри підготовленості студентів педагогічного інституту до екологічного виховання учнів, а з другого – передбачали виявлення значущості українських народних звичаїв і традицій у процесі цілеспрямованої освітньої екологічної діяльності майбутнього вчителя початкової школи. Зупинимось детальніше на характеристиці названих компонентів.

*Когнітивний компонент* підготовленості майбутнього вчителя до екологічного виховання молодших школярів передбачає ґрунтовне засвоєння

студентом обов'язкових еколого-педагогічних знань, наявність розвинених відповідних світоглядних доміант, уявлення про еколого-орієнтовані народні звичаї і традиції та їх вплив на формування і розвиток екологічно грамотної дитини молодшого шкільного віку.

*Емоційно-мотиваційний компонент* відображає наявність у студентів еколого-педагогічних ціннісних орієнтацій, розвиненої мотиваційної сфери, пізнавального інтересу, інтелектуальних (мислительних) процесів, що позначені багатством асоціативних відчуттів, рефлексією екологічних переживань та емоційних станів, образністю мислення, творчою уявою, багатством емоційних реакцій. Українські звичаї і традиції розглядаються як засіб, здатний не стільки інформативно збагачувати дітей, скільки пробуджувати їхню думку, почуття, бажання до пізнання природного довкілля, його збереження, підказувати справедливий і прийнятний вибір на користь екологічної поведінки.

*Діяльнісно-практичний компонент* виявляється в умінні застосовувати знання щодо українських народних звичаїв і традицій, пов'язаних з природою і людиною у практичній професійній діяльності з екологічного виховання молодших школярів; умінні формулювати еколого-педагогічні завдання та розв'язувати їх, порівнювати заплановані результати із здобутими, оцінювати та коригувати як власну діяльність, так і еколого спрямовану діяльність учнів на репродуктивному і творчому рівнях.

Критерії підготовленості майбутніх учителів до екологічного виховання молодших школярів за своїм змістом були ідентичними внутрішньому змісту виокремлених компонентів і характеризувалися такими показниками:

- знання про зміст, мету, завдання і методи екологічного виховання молодших школярів; знання українських народних звичаїв і традицій, уявлення про їхні можливості щодо екологічного виховання учнів початкових класів;

- бажання здійснювати екологічне виховання молодших школярів; позитивне ставлення до українських народних звичаїв і традицій як засобу екологічного виховання в початковій школі;

– сукупність практичних умінь, необхідних для екологічного виховання молодших школярів; уміння використовувати еколого орієнтовані народні звичаї і традиції у навчально-виховному процесі початкової школи.

З метою визначення реального стану підготовленості студентів до екологічного виховання молодших школярів та з'ясування значущості українських народних звичаїв і традицій у його змісті на базі Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка було проведене діагностичне дослідження. У констатувальному етапі експерименту брало участь 105 студентів IV курсу.

Виявлення сформованості у майбутніх учителів показників когнітивного компоненту здійснювалося за допомогою анкетування, бесід, інтерв'ювання.

Аналіз одержаних результатів засвідчив, що відповіді майбутніх учителів на поставлені запитання зазвичай були короткими і не давали повної характеристики сутності поняття «екологічне виховання» як наукової категорії. Дещо кращими виявилися знання респондентів щодо мети і завдань екологічного виховання в початковій школі. Серед методів більшість майбутніх учителів називала традиційні для педагогічної практики (розповідь, пояснення, бесіда, робота з підручником, спостереження).

Щодо знань, які стосуються українських народних звичаїв і традицій як засобу екологічного виховання молодших школярів, майже всі учасники експерименту (94,2 %) відзначили, що потребують додаткової інформації з цього приводу, яка має подаватися в рамках освітнього процесу у ВНЗ.

Ці дані набули підтвердження у ході подальшого дослідження. Студентам було запропоновано розробити орієнтовний фрагмент уроку чи виховного заходу з екологічного виховання молодших школярів, в змісті якого враховувалися б українські народні звичаї й традиції. Впоратися з цим завданням на більш-менш прийнятному рівні змогло лише 10,2% майбутніх учителів. Найбільш поширеними помилками виявилися такі, як: обмеженість знань щодо народних традицій екологічного спрямування, невміння пов'язати тему і мету уроку (заходу) з культурними надбаннями українців, неврахування вікових

особливостей дітей молодшого шкільного віку під час добору українських звичаїв і традицій, низька ефективність і стереотипність запропонованих матеріалів.

У процесі констатувального етапу експерименту нами також використовувалася комплексна анкета, до якої входили запитання відкритого і закритого типу. Відповідно до розроблених нами компонентів досліджуваної підготовленості (когнітивного, емоційно-мотиваційного, діяльнісно-практичного) всі запитання об'єднали у три смислові групи:

Перша група (запитання 1 – 11) – блок запитань для виявлення рівнів сформованості показників когнітивного компонента (важливість, зміст, методи екологічного виховання молодших школярів; обізнаність з українськими народними звичаями і традиціями, спрямованими на розширення екологічних знань, екологічних цінностей, екологічної поведінки учнів початкових класів).

Друга група (запитання 12 – 21) – блок запитань для виявлення сформованості показників емоційно-мотиваційного компонента (професійні, психологічні, емоційні, інтелектуальні, творчі мотиви, завдяки яким здійснюється набуття досвіду з використання українських народних традицій в екологічному вихованні молодших школярів, формуються відповідні ціннісні орієнтації).

Третя група (запитання 22 – 32) – блок запитань для виявлення сформованості показників діяльнісно-практичного компонента (активність, самостійність, ініціатива у доборі та використанні українських народних традицій в екологічному вихованні учнів початкових класів, уміння самостійно ставити мету, складати програму своїх дій щодо її досягнення та здатність застосовувати отримані знання на практиці).

Одержані за допомогою блочної анкети дані, підтвердили результати попередніх досліджень щодо недостатньої сформованості у майбутніх учителів когнітивної складової підготовленості до екологічного виховання молодших школярів засобами українських народних традицій.

Аналіз результатів за двома іншими блоками засвідчили, що:

– близько двох третин майбутніх учителів мають бажання здійснювати екологічне виховання молодших школярів чітко в межах, визначених навчальною

програмою; 21,2% респондентів висловили бажання вносити нові елементи в цей процес, з тим, щоб зробити його цікавішим для учнів;

– позитивне ставлення до українських народних звичаїв і традицій як засобу екологічного виховання в початковій школі зафіксоване у 14,2% майбутніх учителів, індивідуальне – у 47,5% майбутніх учителів, негативне – у 38,3% майбутніх учителів;

– наявність у себе практичних умінь, необхідних для екологічного виховання молодших школярів, визнало 53,2% майбутніх учителів, інші респонденти зазначили, що мають у цьому плані деякі недоліки;

– сформованість умінь використовувати еколого орієнтовані народні звичаї і традиції у навчально-виховному процесі початкової школи визнало 12,8% майбутніх учителів.

Останні два положення, які стосувалися діяльнісно-практичного компонента підготовленості до екологічного виховання молодших школярів, у тому числі за допомогою українських народних традицій, перевірялися також за допомогою спостережень, які проводилися нами під час виробничої практики студентів-четвертокурсників у початкових класах базових шкіл. Одержані дані в більшості випадків повною мірою корелювалися з результатами опитування за блок-анкетою. Тобто набули підтвердження факти недостатньої сформованості у майбутніх учителів як загальних умінь екологічного виховання молодших школярів, так і тих, що пов'язані з використанням у цьому процесі українських народних звичаїв і традицій.

Аналіз та узагальнення результатів за всіма напрямки констатувального етапу експерименту дало змогу схарактеризувати три рівні підготовленості майбутніх учителів початкових класів до екологічного виховання учнів засобами українських народних звичаїв і традицій: високий, середній, низький.

*Високий рівень.* Студенти, віднесені до цього рівня, відзначалися ґрунтовними, систематизованими знаннями про зміст, мету, завдання і методи екологічного виховання молодших школярів, про українські народні звичаї і традиції, чіткими уявленнями про їхні можливості щодо підвищення ефективності

екологічного виховання учнів початкових класів; виявляли постійне усвідомлене бажання здійснювати екологічне виховання молодших школярів, позитивне ставлення до українських народних звичаїв і традицій як засобу екологічного виховання в початковій школі; володіли сукупністю практичних умінь, необхідних для екологічного виховання молодших школярів, а також уміннями використовувати еколого орієнтовані народні звичаї і традиції у навчально-виховному процесі початкової школи.

*Середній рівень.* Студенти, віднесені до цього рівня, мали несистематизовані знання про зміст, мету, завдання і методи екологічного виховання молодших школярів, про українські народні звичаї і традиції, розпливчасті уявлення про їхні можливості щодо екологічного виховання учнів початкових класів позначені фрагментарністю; виявляли ситуативне бажання здійснювати екологічне виховання молодших школярів, їхнє ставлення до українських народних звичаїв і традицій як засобу екологічного виховання в початковій школі позначалося вибірковістю; загалом володіли практичними вміннями, необхідними для екологічного виховання молодших школярів, уміння щодо використання еколого орієнтованих народних звичаїв і традицій у навчально-виховному процесі початкової школи характеризувалися фрагментарністю.

*Низький рівень.* Студенти цього рівня мали несистематизовані знання про зміст, мету, завдання і методи екологічного виховання молодших школярів, фрагментарні знання про українські народні звичаї і традиції та обмежені уявлення про їхні можливості щодо екологічного виховання учнів початкових класів; виявляли ситуативне бажання здійснювати екологічне виховання молодших школярів, відзначалися байдужим або негативним ставленням до українських народних звичаїв і традицій як засобу екологічного виховання в початковій школі; загалом володіли практичними вміннями, необхідними для екологічного виховання молодших школярів, проте в них були відсутні вміння, пов'язані з використанням еколого орієнтованих народних звичаїв і традицій у навчально-виховному процесі початкової школи.



Розподіл майбутніх учителів за рівнями підготовленості до екологічного виховання молодших школярів засобами українських народних звичаїв і традицій мав такий вигляд: високий рівень – 14,5% студентів, середній рівень – 47,6% студентів, низький рівень – 37,9% студентів.

Проведене дослідження засвідчило також дефіцит суб'єктної позиції, обмеженість знань щодо доцільності та ефективності використання українських народних традицій в екологічному вихованні молодших школярів. Водночас виявлена група майбутніх учителів (16,5%), які почали проявляти інтерес до досліджуваної нами проблематики в процесі самої педагогічної діагностики, що розглядаємо як позитивний момент їх підготовки до професійно-педагогічної діяльності, в тому числі й тієї, що стосується екологічного виховання молодших школярів засобами українських народних звичаїв і традицій.

Підводячи підсумки констатувального етапу експерименту, можна зробити висновок, що в навчально-виховному процесі вищої педагогічної школи не приділяється достатньої уваги підготовці майбутніх учителів до екологічного виховання молодших школярів засобами українських народних звичаїв і традицій. Такий стан потребує спеціальної уваги до цього питання, а саме – розробки педагогічних умов, спрямованих на усунення виявлених недоліків і підвищення ефективності професійно-педагогічної підготовки студентів у досліджуваному нами аспекті.

#### **Список використаних джерел:**

1. Карпенчук С. Г. Теорія і методика виховання: навч. посіб. / С. Г. Карпенчук. – К.: Заповіт, 1996. – 352 с.
2. Пустовіт Г. П. Теоретико-методичні основи екологічної освіти і виховання учнів 1–9 класів у позашкільних навчальних закладах: [монографія] / Г. П. Пустовіт. – Київ – Луганськ: Альма-матер, 2004. – 540 с.
3. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи / О. Я. Савченко. – К.: Генеза, 1999. – 324 с.
4. Ямщикова Н. А. Особенности уровней развития экологической культуры школьников / Н. А. Ямщикова // Педагогическое образование и наука. – 2009. – № 2. – С.48–51.